
Török Ádám,

a Pannon Egyetem és
a Budapesti Műszaki és
Gazdaságtudományi Egyetem
egyetemi tanára

E-mail: torok.adam@yahoo.com

Habilitáció: főirány vagy elkerülő útvonal?*

Dobos Imre, Michalkó Gábor és Nováky Erzsébet Statisztikai Szemle jelen számában megjelenő tanulmánya (*Dobos–Michalkó–Nováky* [2019]) a magyar felsőoktatási rendszer egyik legfontosabb minőségbiztosítási problémáját, a habilitáció kérdését tekinti át.

A habilitáció eredetileg – már a Magyarországon sokáig mintának tekintett régi német egyetemi minősítési rendszerben is – a professzori alkalmasság megítélésére szolgált. Az adott egyetem saját mércéje szerint működött, de a habilitált doktori címet általában más egyetemek is elfogadták.

A habilitáció értékelése két síkon érdemel nemzetközi összehasonlítást. Az egyik Európa (pontosabban a kontinentális Európa) és Észak-Amerika között szükséges, a másik pedig az egyetemi és az országos minősítési rendszerek között.

Az angolszász országokban nem használják a habilitáció fogalmát, de ez nem jelenti azt, mintha ott nem is létezne hasonló rendszer. Ott ugyanis nem a professzori minősítés folyamatát jelölik külön szóval, hanem az eredményét. Ez a *tenure*, amely elvben életfogytig tartó tagságot jelent az egyetem professzori karában. Téves állítás lenne tehát, ha azt mondanánk, hogy az angolszász egyetemi világ nem ismeri a habilitáció rendszerét. Valójában létezik némileg hasonló rendszer, de a fogalmat tényleg nem ismerik.

Magyarországon az 1940-es évek vége és az 1990-es évek eleje között nem volt habilitáció, a professzori kinevezésekhez szükséges szakmai követelmények meglétét az országos érvényű akadémiai tudományos minősítési rendszerrel kívánták garantálni. Alapkövetelmény volt a kandidátusi fokozat, de sok esetben megkövetelték az

* A szerző köszönettel tartozik *Csuka Gyöngyinek*, a Pannon Egyetem egyetemi docensének a hasznos megjegyzéseiért.

akadémiai doktori (akkor még) fokozatot is. 1994-ben az akadémiai doktori fokozat tudományos címmé alakult át, de később is több egyetem (s egy ideig a Magyar Akkreditációs Bizottság) a professzori kinevezés feltételéül szabta annak meglétét.

Többször is mutatkozott törekvés arra, hogy az akadémiai doktori címet az egyetemi tanári kinevezés formális feltételévé tegyék. Ezt azonban az egyetemi vagy a kapcsolódó lobbik mindig megakadályozták, hol az egyetemi autonómia sérelmére hivatkozva, hol pedig azzal az állítással, hogy az MTA (Magyar Tudományos Akadémia) „nagydoktori” minősítési rendszere nem megfelelően ismeri el az egyetemen nyújtott szakmai teljesítményt. Az utóbbiban volt annyi igazság, hogy az akadémiai doktori habitusvizsgálat valóban nem veszi figyelembe az oktatás minőségét.

Éppen ezek miatt az érvek miatt fontos elemezni azt, hogy a magyar egyetemi világban mennyire lehet a habilitáció a professzori minőség valós értékmérője. Dobos Imre, Michalkó Gábor és Nováky Erzsébet cikke (*Dobos–Michalkó–Nováky* [2019]) ehhez a gondolkodáshoz nyújt több fontos támpontot, különösen az alapos statisztikai elemzéssel. Ezt a forrást a továbbiakban egyszerűen „a cikk” hivatkozással jelöljük.

A felsőoktatási, a publikációs és a szakmai-közéleti tevékenység hármas habilitációs követelményrendszerében valójában a harmadik jelenti azt az elemet, amely erősen szubjektív szempontot visz az értékelési szisztémába. Az ilyen követelmények – például a szakmai szervezeti vagy bizottsági tagság – ugyanis meglehetősen formálisak. Vonatkoznak például olyan akadémiai bizottsági vagy szerkesztőbizottsági tagokra is, akik éveken át egyszer sem jelentek meg a bizottságok ülésén.

A szerzők által használt „empatikus kezelés” kifejezés pontosan az ilyen nehezen értékelhető esetekre utal. Érdemes lenne még alaposabban megvizsgálni, hogy az 1. táblázatban összehasonlított egyetemi habilitációs adatok és az efféle „gumiszabályok” között van-e összefüggés. Tehát, hogy ott habilitálnak-e többen, ahol az értékelésben nagyobb szerepet kap a szubjektív vagy – udvariasabb szóval – „kvalitatív” megítélés.

Az összehasonlító táblázat számos tanulsággal szolgál, de nem mindegyiket fejtik ki a szerzők. Néhányra itt érdemes külön is kitérni. Először is a tudományági besorolásról.

A hivatalos megjelölés szerint a közgazdaság-tudományokkal és a gazdálkodás-/szervezéstudományokkal foglalkozó doktori iskolák száma között nagy az eltérés. Egyetlen magyar egyetemen van csak közgazdaság-tudományi doktori iskola, a gazdaságtudományokon belül általában gazdálkodás-szervezésinek nevezett doktori iskolák működnek. Ennek részben az az oka, hogy számos magyar egyetemnek csak egyetlen gazdaságtudományi doktori iskolája van, amely a kettő közül csak az egyik nagy tudományágba kért besorolást. A szabályozás ugyanis lényegesen több törzstaghoz köti a több tudományágban működő doktori iskolák akkreditációját, mint amit az egy tudományágú doktori iskoláktól megkövetel.

Az oktatói vagy a publikációs listák alaposabb áttekintése azonban meggyőzhet bennünket, hogy a legtöbb gazdaságtudományi doktori iskola valójában „vegyes” tartalmú, és mindkét tudományág szerepel benne határterületeikkel együtt.

A látszólagos szerkezeti torzulás másik oka a sok tartalmi kapcsolódás a közgazdaság- és a gazdálkodás-/szervezéstudományok között. Csak néhány határterület:

- ipargazdaságtan,
- ágazati külkereskedelmi elemzések,
- az emberi erőforrás gazdaságtana,
- szektorális versenyképességi vizsgálatok,
- regionális elemzések,
- agrárgazdaságtan.

A habilitáltak egyetemek közötti megoszlása akkor válik igazán érdekessé, ha a 2. táblázatot tekintjük át. Ennek kísérőszövegében „...a habilitációk száma 2015 és 2017 között érzékelhetően megnövekedett...” állítás kissé elnagyoltnak tűnik. Látjuk ugyanis, hogy 5-6 egyetemen érzékelhetően visszaesett a habilitációs aktivitás a 2010-es évek második felében, a jelzett növekedés pedig csak 2-3 egyetemre koncentrálódik. Van több egyetem, ahol vagy a habilitáció iránti érdeklődés csökkent, vagy a szabályozás szigorodott. Ez utóbbi változásokra a szerzők is felhívják a figyelmet, elsősorban az MTA doktori követelményekhez igazított habilitációs szabályrendszerekre tett utalással.

Két egyedi esetre hívnám fel a figyelmet, az intézmények megnevezése nélkül. Mindkét esetben érdekes részletek magyaráznak meglepőnek látszó számszerű adatokat.

Az első eset úgy látszik a 2. táblázatban, hogy ott több éven át egyáltalán nem is volt gazdaságtudományi habilitáció. Ennek oka egy nem formalizált szabály, amelyet a doktori iskola vezetése újabban következetesen érvényesít a jelentkezőkkel szemben, még a pályázat beadása előtt. A szabály pedig az, hogy a habilitáció legelső feltétele az egyetemhez való kötődés, elsősorban rendszeres oktatási tevékenység vagy bizonyíthatóan szoros és tartós kutatási együttműködés. Ennek célja, hogy a doktori iskolát elkerüljék az olyan habilitációs jelöltek, akik „baráti” alapon érkeznének, és anyaintézményükben valamilyen okból nem tudnak, vagy nem akarnak habilitálni. Volt például olyan elutasított jelentkező, akinek az egyetemhez való kötődése egy vezető oktatóval való rokonságban merült ki.

Sokan vannak ugyanakkor, akik a saját egyetemen történő habilitációt nem tartják etikusnak, hiszen nehezen zárható ki a közeli barátok vagy kollégák részvétele a habilitációs folyamatban. A saját egyetemen szerzett doktori fokozatot az angolszász világban az „*in-bred*” (belterjes) kifejezéssel illetik.

A második esetnek is van nyoma a táblázatban. Olyan egyetemről van szó, ahol már 2008 óta kifejezetten ritka a habilitáció, elsősorban a szigorú publikációs köve-

telményekkel összefüggésben. Az alacsony esetszám azonban valamivel magasabb lehetett volna, ha ezen az egyetemen nem bírálják egyszer felül a magyar habilitációs eljárások lényegében konszenzusos viselkedési szabályát. Az a szokás ugyanis, hogy a kari habilitációs tanácsok által elfogadott szabályszerű habilitációra az egyetemi habilitációs tanács már csak „rábólint”, ha formailag mindent rendben talált.

Itt azonban más történt. Az egyetemi habilitációs tanácsnak feltűnt, hogy a 100 százalékos szavazási eredménnyel látszólag ellentétben több kritikai megjegyzés is szerepelt a jegyzőkönyvben. Ezért a szokásjoggal szemben, többségi szavazással elutasította a habilitáció elfogadását.

A szigorúbb egyetemi habilitációs rendszerekhez sokszor szigorúbb egyetemi előmeneteli rendszer is kapcsolódik. Ma már gyakori, hogy a docensi kinevezéshez is habilitáció kell. Elképzelhető – bizonyítani persze nem tudjuk –, hogy a habilitáció mint „belépési küszöb” lejjebb szállítása reakció az egyetemi címek fokozatos devalválódására, amiben viszont közrejátszhatott a 2008 előtti évek több egyetemen igen megengedő habilitációs gyakorlata. Van ugyanakkor egyre több olyan eset is, ahol pénzügyi okok miatt nehéz az egyetemen belüli előmenetel.

Az egyetemi publikációs követelményrendszerekről nagyon alapos áttekintést adnak a szerzők. Több egyetemen referenciapont az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának (a továbbiakban MTA IX. osztály) gazdaságtudományi doktori követelményrendszere. Ezzel kapcsolatban a cikk valamelyest kitér a követelményrendszer háttérében működő publikációs adatbázisok problémáira. Az ügynek jelentős hazai irodalma van (például *Csaba–Szentés–Zalai* [2014], *Szentés* [2018]), de meg kell jegyezni, hogy az adatbázisokkal és a rájuk épülő publikációértékelési rendszerekkel szemben megfogalmazott kritikáknak eddig nem sok foganatjuk volt.

A hivatkozott szerzők bíráló megjegyzései közül talán egy általános megállapítás a legfontosabb: a társadalomtudományokra sok tekintetben a természettudományos publikációértékelés elveit alkalmazzák, amelyek – a társadalomtudományok felől nézve – indokolatlanul felülsúlyozzák a cikkeket, viszont csekély súlyt adnak az akár többévi kutatómunkával készülő könyveknek (*Csaba* [2018] 23. old.).

A publikációk megítélési rendszerének anomáliáira kitér a cikk is, de az olvasó benyomása az, hogy ezeket nem tekinti perdöntőnek a tudományos munkásság habilitációs megítélése szempontjából. Alapos összehasonlítást ad viszont a magyar egyetemek gazdaságtudományi habilitációs szabályairól, amiből azt lehet leszűrni, hogy e szabályok nagyon változatosak. A különféle egyetemek gazdaságtudományi habilitációs követelményei oly széles sávon szóródnak, hogy szigorúan véve nem is összehasonlíthatók.

A monopolista verseny fogalomkészletét kölcsönvéve alig van közöttük *helyettesítési viszony*, így pedig valójában még arról is nehéz volna vitatkozni, hogy melyik a jobb, korszerűbb vagy a nyugati mintákhoz jobban hasonlítható. Mivel nem országos minősítési rendszerrel van szó (mint az akadémiai doktori követelményeknél), első látásra ez nem okoz semmiféle gondot.

A gyakorlatban azonban mégis. Aggályossá válhat ugyanis az a gyakorlat, amely szerint az egyik magyar egyetem professzora (lényegében formális eljárásban) akár egy harmadik helyen szerzett habilitáció birtokában is egyetemi tanárrá válhat egy másik hazai intézményben. Az aggály nyilván kisebb lehet ott, ahol az ügyben szereplő két vagy három egyetem mindegyikében az akadémiai doktori követelményrendszer alapozza meg a habilitációs eljárást. A „helyettesítési probléma” ilyen esetben talán kevésbé tűnik súlyosnak.

A látszat azonban itt is gyakran csal. A cikk alaposan hivatkozik különféle magyar habilitációs szabályzatokra, s ezek közül 5 vagy 6 esetben (1 esetben nem egyértelműen) kimutatja a szabályzat szerves kapcsolatát az MTA IX. osztály Gazdaságtudományi Minősítő Bizottságának doktori követelményrendszerével. Ez a kapcsolat a legtöbb esetben az MTA doktori követelményrendszer valamilyen (például 50 vagy 60) százalékban való teljesítését jelenti.

Annak bemutatása azonban elmarad, hogy ezt a százalékos arányt pontosan miként lehet kiszámítani. Lehet persze a különféle szcientometriai pontszámok arányában értelmezni, ekkor azonban nem mindegy, hogy követelményenként külön-külön vagy csak átlagban kell-e elérni a küszöbnek tekintett pontszámot. A tapasztalat az, hogy ezt az arányosítást több helyen meglehetősen rugalmasan (olykor megengedően) értelmezik.

A nemzetközi példák áttekintése meggyőz arról, hogy a jelenleg is csak néhány európai országban létező habilitációs rendszerek között nemcsak szabályozási, hanem számottevő tartalmi különbségek is vannak. Franciaországban például a habilitáció elsősorban a doktori témavezetésre való alkalmasságot bizonyítja, amely még nem professzori szint. A német és az orosz minősítési rendszer kétszintűségében hasonlít a magyarhoz, de a németeknél nem válik külön a minősítési rendszer akadémiai (vagy országos) és egyetemi ága.

A szerzők hét fontos kérdést tesznek fel a cikk végén. Közülük a következő hárommal kapcsolatban vannak megjegyzéseim.

Ad 1. Mint már korábban leírtam, az egyetemi *tenure* miatt kissé leegyszerűsítő azt állítani, hogy az angolszász országokban egyáltalán nincs habilitáció. Bár maga a fogalom ott valóban nem létezik.

Ad 5. Régi vitatéma az egyetemi tanári kinevezés MTA doktori címhez kötése. A magam részéről ezt feltétlenül megkövetelném. Ugyanakkor tény, hogy 2018 közepe óta – többnyire nem szakmai fórumokon – nemegyszer bírálták az MTA doktori rendszert, általában az MTA elleni politikai támadások érveit felsorakoztatva, és hangsúlyozták, hogy ezt a minősítési formát belterjesnek és az egyetemek szempontjából irrelevánsnak tekintik. Még ha mindez igaz is lenne, akkor sem lehetne cáfolni a tényt, hogy az MTA doktori rendszer szakszerűen megalapozott és következetesen számon kért, nemzetközileg releváns tudományometriai mutatók alapján működik. Ez pedig nem minden habilitációs eljárásra igaz.

Ad 7. A habilitáció docensi kinevezési feltételle süllyesztése a nyílt bevallása volna az egyetemi címek devalválódásának, egyben az egyetemi karrierpályák megnehezítésének. Az egyik oldalról ezt sajnos elismerni és vállalni kell. Több egyetemen gazdálkodási problémákat is okozhat, ha hirtelen túl magassá válik az ún. vezető oktatók száma. A másik oldalon viszont látni kell az egyetemi oktatók előregedésének és így elfogyásának a veszélyét, valamint azt, hogy a fiatal oktatók elvándorlása felgyorsulhat, ha nem látnak maguk előtt megfelelő karrierlehetőséget a felsőoktatásban.

Mindezek miatt ebben az ügyben nem feltétlenül van szükség központi szabályozásra. A szakma úgyis tudja, hogy bizonyos egyetemek docensei mögött nagyobb tudományos teljesítmény állhat, mint amit más egyetemeken egyes professzorok fel tudnak mutatni.

A cikk végkövetkeztetése, hogy a habilitációs eljárás publikációs követelményeinek nemzetközi szintre emelése javítaná a magyar felsőoktatás nemzetközi versenyképességét. Ez természetesen igaz, de szükség volna más, inkább kézzelfogható publikációs ösztönzőkre is, valamint annak tudomásul vételére, hogy a habilitációhoz a megfelelő minőségű publikációk mellett azok sikeres piacra vitelére, illetve kiemelkedő oktatási teljesítményre is szükség van.

A magyar szakirodalomban eddig nem sokat olvashattunk a hatékony személyes publikációs stratégiák elemeiről és kidolgozásuk célravezető módszereiről. Ilyen stratégiák hiányában sajnos könnyen elképzelhető, hogy egy kiemelkedő minőségű magyar cikk nem tud megjelenni megfelelő rangú nemzetközi folyóiratban.

Irodalom

- CSABA L. – SZENTES T. – ZALAI E. [2014]: Tudományos-e a tudánymérés? *Magyar Tudomány*. 175. évf. 4. sz. 1113–1137. old.
- CSABA L. [2018.]: *Válság, gazdaság, világ. Adalékok Közép-Európa három évtizedes gazdaságtörténetéhez (1988–2018)*. Éghajlat Könyvkiadó. Budapest.
- DOBOS I. – MICHALKÓ G. – NOVÁKY E. [2019]: Habitus-metria: a hazai gazdaságtudományi habilitációs eljárások áttekintése nemzetközi összehasonlításban. *Statisztikai Szemle*. 97. évf. 5. sz. 439–457. old. <http://dx.doi.org/10.20311/stat2019.5.hu0439>
- SZENTES T. [2018]: Reflexiók egy hatalmas munkát követelő vizsgálat adatainak értékelhetőségére. *Statisztikai Szemle*. 96. évf. 2. sz. 203–211. old.